

ESKI UYGURCA *SÜYE- FİİLİ VE TÜREVLERİ ÜZERİNE
ON OLD UIGUR SÜYÄ- AND ITS DERIVATIONS

E. UÇAR*

Özet

Eski Uygurca *süye-*'nin kökeni hakkında şimdiye değin etimoloji sözlüklerinde bir açıklama yapılmamıştır. Sadece RÄSÄNEN, Orta Türkçe tanıklardan hareketle *süye-* ~ *söye-*'yi 'lehnem, stützen' maddebaşı yapmıştır ama kökeni hakkında bir şey söylememiştir. Eski Türkçedeki *süyek*'in şimdiye değin tanıklanmayan **süye-* köküne dayandığı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *süye-*, *süyek*, Eski Türkçe, Orta Türkçe.

Summary

There is no explanation in etymological dictionaries about the origin of the Old Uigursüyâ- or *süyäk*. Only in RÄSÄNEN's dictionary, *süyâ-* ~ *söyâ-*'lehnem, stützen' is made the item together with Middle Turkic evidences, but nothing is found about its origin there. It is obvious that the Old Uigur *süyäk* is based on the unattested verb **süyâ-*.

Key Words: *süyâ-*, *süyäk*, Old Turkic, Middle Turkic.

I. Giriş

1969 yılında Sovyet Türkolog heyetinin ortak bir ürünü olan *Drevnetyurkskiy Slovar* yayımlanmıştır. Sözlükte, Nadelyayev, Nasilov, Tenişev ve Şerbak gibi dönemin meşhur birçok Rus Türkologları projede görev almıştır. Sözlük, Türk Runik metinleri, Uygur metinleri ile erken dönem Orta Asya İslamî metinlerin sözcüklerini kapsar.

Räsänen'in 1969'da çıkan *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* başlıklı sözlüğü Türk dillerinin etimolojik sözlüğüdür. Doerfer'in 1963-1975 yılları arasında çıkan dört ciltlik *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen* adlı eseri, Yeni Farsçaya alıntılanan Türkçe ve Moğolca verileri incelemektedir ve bu eser Eski Türkçe ile Altayistik sahasında etimolojik çalışma yapacaklar için önemli bir kılavuzdur.

Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* (1972) başlıklı sözlüğü kendisinin ölümünden iki yıl önce yayımlanmıştır. Uzun zaman süren çalışmaların bir ürünü olan sözlük, Radloff'un sözlüğünü tamamlamayı hedeflemiş, ancak bunun yapılmasının

* Yrd. Doç. İzmir-Türkiye. E-mail: merdemu@gmail.com

pek de mümkün olamayacağı anlaşılınca Türkçenin XIII. yüzyıl öncesiyle sözlük sınırlandırılmak zorunda kalmıştır.

Erdal'ın *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to the Lexicon* adlı eseri Türk Runik, Uygur ve Karahanlı Türkçesi sözcük varlığına dayanır. Eserde Clauson'ın sözlüğüne, *Uigurisches Wörterbuch*'a ve *Drevnetyursky Slovar*'a sık sık başvurulmuş ve gerektiği yerlerde bunlardaki bilgiler düzeltip değiştirilmiştir.

Röhrborn tarafından 1960'lı yıllarda başlatılan *Uigurisches Wörterbuch* projesi Uygurca metinlerdeki bütün sözcük varlığının tespitini hedeflemektedir (1977-1998, 2010, 2015). Ancak proje kapsamında şimdiye kadar Uygurca sözcük varlığının sadece bir kısmı işlenebilmiştir. Proje dâhilinde sözlüğün yeni ciltlerinin çıkması beklenmektedir.

Uigurisches Wörterbuch henüz tamamlanmadığı için Eski Uygurcanın sözcük varlığının tamamına vâkıf değiliz. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish* ve *Drevnetyurkskiy Slovar* gibi sözlüklerdeki eksiklikler büyük oranda *Old Turkic Word Formation* başlıklı çalışmada giderilse de bu konuda yapılacak çalışmalar için hâlâ zengin bir malzemenin olduğu söylenebilir. Makalemizde üzerinde duracağımız *süye- fiili de bu kapsamda değerlendirilmesi gereken bir kelime özelliğindedir.

II. Eski Türkçe Tanıklar

Eski Türkçe *süye- fiili ve türevleri hakkında Clauson'un sözlüğünde ve *Drevnetyurkskiy Slovar*'da herhangi bir kayıt bulunmaz. Sadece, Räsänen, Orta Türkçe tanıklardan hareketle *süye- ~ söye-*'yi 'lehn, stützen' madde başı yapmıştır (1969: 435a).

Eski Türkçede kelime hakkında leksikolojik ilk tespit Erdal 1991'de yapılmıştır. Kitapta sadece *süyek* ve *süyeş-*'e yer verilmiştir. İlk olarak {- (O)k} eki bölümünde *süye-*'den türemiş *süyek* 'support' gövdesine değinilir ve kelimenin *tayak* ile birlikte kullanımına bakılarak sondaki ünsüzünün sedasız olabileceği tahmin edilmiştir (243). Ayrıca işteş gövdelerin incelendiği kısımda hapaks olarak gösterilen *süye-ş-* 'support each other' gövdesine yer verilmiş (567), bununla beraber *bir ikinti(ş)ke* 'each other' ile kullanılan fiiller arasında *süyeş-* de zikredilmiştir (581).

Eski Türkçe döneminde, şimdiye değin Runik harfli metinlerde *süye- fiiline rastlanmamıştır. Eski Uygurcada ise, *süye- fiilinden {- (O)k} veya {-

(X)g}ile teşkil edilen¹ *süyek* iki yerde, **süye-* fiilinin işteş gövdesi *süyeş-* de bir yerde geçen hapaks olarak tanımlanmıştır. Bunun dışında, Eski Türkçede **süye-* köküne tesadüf edilmemiştir.

Eski Uygurcada kelime hakkındaki ilk kayıt *Berliner Turfantexte* serisinin ilk cildinde bulunmaktadır. Kelime, işteş çatıda şöyle geçmektedir: tınl(1)glı nomlu ikigü bir ikintike *süyeşürler* “Beide, Lebewesen und dharmastützen einander” (Hazai-Zieme 1971: D/127-128 [s. 36]). Cümledeki *süyeş-* için neşrin dizininde ‘sich stützen auf’ (1971: 64a) anlamı verilmiştir. Aynı cümlenin İngilizce tercümesi ‘to support’ için krş. Yakup 2010: 146-147.

Maitrisimit Nom Bitig’in Türkçe ilk neşrinde TEKİN, *süyek*’in geçtiği yerde kelimeyi doğru okuyamamış ama kelimenin anlamını yanında geçen *tayak*’a bakarak doğru anlamlandırmıştır: dört yınaktıncı bursoş kuvraglarka *süñ* tayak kılsar (1976: 52,49 [s. 331]). Neşrin dizin kısmında kelimenin aslı Çince *sung* ‘refakat etmek, dayanak (?)’ gösterilmiştir (1976: 462b). Aynı metnin 1980’deki Almanca neşrinde ise kelimenin okunuşu düzeltilmiş ve kelimenin Kırg. *süyök* ile ilişkisine değinilmiştir (1980: 52 v20-21 [s. 147]).

Altun Yaruk’un V. kitabında (367/8) aslında *süyek* kelimesi geçmektedir, ancak şimdiye değin yapılan neşirlerde kelimenin okunuşu sorunlu olduğu için kelime tespit edilememiştir. *Altun Yaruk*’un St. Petersburg yazmasında *Swnkynt*’ şeklinde yazılan bir kelime vardır. Kelime, Tekin (1971: 45) ve Kaya (1994: 218) tarafından *soñınta* şeklinde okunmuştur. Hâlbuki bu kelime metnin bağlamı bakımından hiç de uygun değildir. Muhtemelen St. Petersburg yazmasının müstensihkelimeyi anlayamadığı için yanlış yazmış olmalıdır. Aslında eserin Berlin yazmalarından birinde kelimenin doğru yazımı bulunmaktadır: *swy’kyndyn* (B 1 = *9059 ön yüz 6). Buna göre, Uygurca metindeki *süyek*, Çince aslında 藉(= *Taishō* 665 16 424 b28) *jie* ‘to lean on for aid’ (Giles 1964: 1537) karşılığındadır. Böylelikle Uygurca metindeki *süyek* ‘dayanak’, Çince metinle de uyuşmaktadır.

III. OrtaTürkçe Tanıklar

Eski Türkçe döneminde **süye-* ve türevlerinin az kullanılmasına rağmen, Orta Türkçe döneminde kelime ve değışken şekillerikullanım sahasına daha çok çıkmaya başlamıştır. Orta Türkçede *süye-* ve türevleri ile *süyek* ve türevleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

¹ Kelimenin sonundaki ünsüzün sedalı mı yoksa sedasız mı olduğunun tespiti mümkün gözükmemektedir, zira /k/ ve /g/ ayrımı gözetken Mani harfli metinlerde *süyek* geçmemektedir. Erdal 1991’de kelimenin *tayak* ile birlikte kullanımına bakılarak kelime /k/’li okunmuştur (243).

E. Uçar. Eski Uygurca *süye- Fiili ve Türevleri üzerine.

söve ~ söye ~ söykegü ~ söykü ~ süvek ~ süye ~ süyek	söken- ~ söygün- ~ söyke- ~ söyken- ~ söykendür- ~ söykenil- ~ söykün- ~ süve- ~ süven- ~ süye- ~ süyen- ~ süyken-
Harezmi Türkçesi	
Rabguzî, Kısasu'l-Enbiyâ: kapug <i>süyekine</i> (Al-Rabghūzī 1995: A 242 r6 [s. 551]). Neşirde <i>sübek</i> tercih edilmiştir. Diğer nüshada <i>süyek</i> vardır. Krş. B 203 r2. Eserin Türkçe neşrinde ise <i>süyek</i> tercih edilmiştir. Bk. Ata 1997: 242 r6 [s. 351].	
Kıpçak Türkçesi	
	Codex Cumanicus: <i>süyen-</i> 'sich lehnem, sich stützen' (Grønbech 1942: 81r 24 [s. 226]).
	İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin: <i>süve-</i> 'dayamak' (Toparlı 1992: 238r 2 [s. 293]); <i>süve-n-</i> 'dayanmak' (Toparlı 1992: 219r 7-8 [s. 281])
	Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye: <i>süye-</i> 'ayn.' (Salan 2010: 9v 17 [s. 320]); <i>süye-n-</i> 'ayn.' (Salan 2010: 26r 50 [s. 203]); <i>söyke-n-</i> 'ayn.' (Salan 2010: 5v 9 [s. 203]).
Kitâb fî 'ilm an-Nuşşâb: <i>süvek</i> 'ayn.' (Öztopçu 2002: 59 v7 [s. 199], 60 r5 [s. 199]).	Kitâb fî 'ilm an-Nuşşâb: <i>süven-</i> 'ayn.' (Öztopçu 2002: 32 r1 [s. 191]); <i>süyken-</i> 'ayn.' (Öztopçu 2002: 33 v8 [s. 191]).
Çağatay Türkçesi	
	Pavet de Courteille: <i>süye-</i> 'soutenir, prendre sous les bras'; <i>süye-n-</i> 's'appuyer' (1870: 363).

Eski Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi¹	
<p>Kıyasü'l-Enbiya: <i>söyke-gü</i> 'minder, döşek' (Bayraktar 2008: 263r 1 [s. 223]); <i>söyke-gü</i> 'ayn.' (Yılmaz 2013: 914(909)/6 [s. 512]); <i>söye</i> 'ayn.' (Yılmaz 2013: 771(770)/9 [s. 445]); <i>söve</i> 'kapıların alt ve üstünde bulunan, dönmeyi sağlayan miller' (Yılmaz 2013: 39(99)/9 [s. 81]); <i>söykü</i> 'dayanılacak şey' (Yılmaz 2013: 912(907)/12 [s. 511]).</p>	<p>Kıyasü'l-Enbiya: <i>söyke-</i> 'ayn.' (Yılmaz 2013: 496/3 [s. 309]); <i>söyke-n-</i> 'ayn.' (Yılmaz 2013: 682(681)/9 [s. 401]).</p>
<p>Bahşayış Lügati: <i>söye</i> '1. direk; 2. kapının her iki tarafında bulunan ve kapıyı tutan doğrama' (Turan 2001: 48v 10 [s. 164a]).</p>	<p>Satırası Kur'an Tercümelere: <i>söyke-n-</i> 'dayanmak, yaslanmak' (Topaloğlu 1976: 112r 9 [s. 181]; Küçük 2014: 598v 5 [s. 320]; Ayhan 2007: 249r 4 [s. 89]); <i>söyke-n-il-</i> 'dayanılmak, yaslanılmak' (Topaloğlu 1976: 265r 6 [s. 470]; Kütükçü 2005: 563v 6 [s. 131]; Toker 2011: 491r 1 [s. 409]);</p>
<p>Şâmilü'l-Luga: <i>süye</i> 'söve, kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve' (Akçay 2010: 125r 1 [s. 886]).</p>	<p>Amme Cüz'ü Tefsiri: <i>söyke-n-</i> 'ayn.' (Nisar 1987: 134r 10 [s. 51]).</p>
<p></p>	<p>Ferec Ba'd eş-Şidde: <i>söyke-n-</i> 'ayn.' (Hazai-Tietze 2006: L 234r 10 [s. 455]).</p>
<p></p>	<p>Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi: <i>söyke-n-dür-</i> 'dayandırmak' (Ergüzel 1999: 419v 16 [s. 480]).</p>
<p></p>	<p>Gülistan Tercümesi: <i>söyke-n-</i> 'ayn.' (Özkan 1992: 28b 6 [s. 164]).</p>

¹ Bu döneme ait kaynaklarda tespit edilen diğer tanıklar için bk. TS: 3532, 3538-3541.

E. Uçar. Eski Uygurca *süye- Fiili ve Türevleri üzerine.

	Hikâye Mecmuası (Destan-ı Geyik): <i>söyke-n-</i> ‘ayn.’ (Korkmaz 2012: 150v 2 [s. 477]).
	İbni Mühennâ Lügati: <i>söke-n-</i> ‘ayn.’ (Battal 1988: 63a).
	Lehçetü’l-Lügat: <i>söykü-n-</i> ‘ayn.’ (1999: 604a-b).
	Evliya Çelebi Seyahatnamesi: <i>söyke-n-</i> ‘ayn.’ (Dankoff 2008: III 145r 8 [s. 211]).
	Meninski: <i>söyğü-n-</i> ~ <i>söykü-n-</i> ‘ayn.’ (Tulum 2011: 1609a-b).

IV. Türk Dillerindeki Tanıklar

Modern Türk dillerinde *süye-* ve *süyek*’in türevleri mevcuttur. Aşağıdaki tabloda tespit edebildiklerimizi göstermeye çalışalım.

öyö ~ öyöl ~ öyömjü ~ öyüö ~ söve ~ söye ~ söyeg ~ söykek ~ süyenç ~ süyendürüş ~ süyev ~ süyevsüyeş ~ süyölölü ~ süyönç ~ süyöö ~ süyündürüş ~ süyünüş ~ üyex ~	höyke- ~ öyö:- öyön- ~ öyönnör- ~ öyüö- ~ söye- ~ söyel- ~ söylen- ~ söyeniş- ~ söyeyş- ~ söyke- ~ söyke- ~ söyken- süya- ~ süyal- ~ süyan- ~ süyaniş- ~ süyat- ~ süye- ~ süye- ~ süyen- ~ süyendür- ~ süyet- ~ süyö- ~ süyön- ~ süyü-
Oğuz Grubu (Güneybatı) Türk Dillerinde	
Azerice: <i>söykek</i> ‘dayak’ (Orucov 2006: 146b).	Azerice: <i>söyke-</i> ‘dayamak’ (Orucov 2006: 146b), ayrıca krş. <i>söyke-n-</i> .
Türkiye Türkçesi: <i>söve</i> ‘1. kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve; 2. avlu kapısının iki yanına konan uzun taşlar’ (Türkçe Sözlük) ¹ .	

¹ Standart Türkiye Türkçesinde *süye-* ve türevleri, ağızlarda mevcudiyetini koruyabilmiştir: *söyke-* ‘dayamak, desteklemek’ (DS: 3683a), ayrıca krş. *söyke-l-*, *söyke-n-*; *söyke* ~ *söykek* ‘destek, dayanak’ (DS: 3683a); *söğkegi* ‘ayn.’ (DS: 3674b); *söye* ~ *söve* ‘ahşap ev yapılırken duvarları tutması için dikilen iki yanı oyuk direkler’ (DS: 3682b); *söke* ~ *söge* ‘ocağın iç yanı, odunların dayandığı duvar’ (DS: 3674b),

Türkmence: <i>söye</i> ‘kapının iki tarafındaki ağaç dayanak’ (Kyýasowa 2016: 281b); <i>söye-g</i> ‘ayn.’ (Kyýasowa 2016: 281b).	Türkmence: <i>söye-</i> ‘dayanmak’ (Kyýasowa 2016: 281b), ayrıca krş. <i>söye-n-</i> , <i>söye-l-</i> , <i>söye-ş-</i> , <i>söye-n-iş-</i> .
Kıpçak Grubu (Kuzeydoğu) Türk Dillerinde	
	Tatarca: <i>söye-</i> ‘dayanmak’ (Mahmutova 1979: 720b), <i>söyke-</i> ‘dayanmak’ (Mahmutova 1979: 714b).
	Başkurçça: <i>höyke-</i> ‘ayn.’ (Ağışev 1993: 596b).
Kazakça: <i>süyev</i> ‘ayn.’ (İskakov 2011: 403b-404a).	Kazakça: <i>süye-</i> ‘ayn.’ (İskakov 2011: 395a-b); ayrıca krş. <i>süye-n-</i> .
Kırgızca: <i>süyöö</i> ‘dayanma’, <i>süyölölüü</i> ‘dayanmış olan’, <i>süyönç</i> ‘destek’ (Yudahin 1994: 674b).	Kırgızca: <i>süyö-</i> ‘ayn.’ (Yudahin 1994: 674a), ayrıca krş. <i>süyö-n-</i> .
Karakalpak: <i>süyev</i> ‘ayn.’ (Baskakov 1958: 594a).	Karakalpak: <i>süye-</i> ‘ayn.’ (Baskakov 1958: 593b), ayrıca krş. <i>süye-n-</i> , <i>süye-t-</i> .
	Karaçay-Balkar: <i>süye-</i> ‘ayn.’ (Goçiyayeva-Suyunçev 1989: 588a).
	Kumukça: <i>süye-</i> ‘ayn.’ (Bammatova 1969: 295a)
Karluk Grubu (Güneydoğu) Türk Dillerinde	
Yeni Uygurca: <i>süye-ş</i> ‘ayn.’ (Nadjip 1968: 528c); <i>süye-nç</i> ‘ayn.’ (Nadjip 1968: 528c); <i>süyü-n-üş</i> (Nadjip 1968: 529c); <i>süyü-n-dür-üş</i> ~ <i>süye-n-dür-üş</i> ‘ayn.’ (Nadjip 1968: 528c, 529c).	Yeni Uygurca: <i>süyü-</i> ‘ayn.’ (Nadjip 1968: 529c), ayrıca krş. <i>süye-n-</i> , <i>süye-n-dür-</i> .

vs. “Armanian Loanwords in Turkish” başlıklı eserde, Anadolu ağızlarındaki bazı tanıklarda Ermenice *c’iw* ve *c’ük* ‘roof, eaves’ ile Eski Türkçe *süyek*’in Anadolu ağızlarındaki bakiyelerinin birbirine karıştırıldığı görülüyor (Dankoff 1995: 730 [s. 145]). Bu nedenle, Dankoff 1995’te Türkçedeki Ermenice alıntı olduğu iddia edilen tanıkların bazıları tekrar gözden geçirilmelidir.

E. Uçar. Eski Uygurca *süye- Fiili ve Türevleri üzerine.

	Kaşgar ve Yarkend Ağzı: <i>süya-l-</i> ‘ayn.’ (Shaw 2014: 3286 [s. 232a]); <i>süya-</i> ‘ayn.’ (Shaw 2014: 3288 [s. 232b]) ¹ ; <i>süya-n-iş-</i> ‘ayn’ (Shaw 2014: 3290 [s. 232b]); <i>süya-n-</i> ‘ayn’ (Shaw 2014: 3291 [s. 232b]); <i>süya-t-</i> ‘ayn’ (Shaw 2014: 3292 [s. 232b]).
Sibirya Grubu Türk Dillerinde	
Yakutça: <i>öyöl</i> ‘destek, erzak’ (Kałuzyński 1995: 115); <i>öyömjü</i> ‘ayn.’ (Kałuzyński 1995: 123); <i>öyüö</i> ‘ayn.’ (Kałuzyński 1995: 316); <i>üyex tayax</i> ‘dayanılacak nesne’ (Kałuzyński 1995: 338).	Yakutça: <i>öyüö-</i> ~ <i>öyö:-</i> < * <i>söye:-</i> ‘unterstützn, helfen’ (Stachowski 1993b: 73).
Dolganca: <i>öyö:</i> ‘Imbiß’ (Stachowski 1993a: 199).	Dolganca: <i>öyön-</i> ‘sich stützen’ (Stachowski 1993: 198); <i>öyönnör-</i> ‘sich anlehnen lassen’ (Stachowski 1993a: 199).

V. Kelimenin Kökeni Üzerine Bir Tahmin

Eski Türkçe *süye-*’nin kökeni hakkında şimdiye değin etimoloji sözlüklerinde net bir açıklama yapılmamıştır. Sadece, RĀSĀNEN, Orta Türkçe tanıklardan hareketle *süye-* ~ *söye-*’yi ‘lehnen, stützen’ maddebaşı yapmıştır, ama kökeni hakkında bir şey söylememiştir (1969: 435a). Ayrıca, *Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü*’nde *süye-* fiilinin modern Türk dillerindeki bakiyelerinden olan *süyke-* maddebaşı yapılmış ve kelimesi *süyke-* şeklinde tahlil edilmiştir. Sözlüğü hazırlayanlara göre bu *süy-* kökü *sür-* fiilinin bir varyantı olmalıdır (Levitskaya-Dybo 2003: 370).

Dede Korkut’un Vatikan yazmasının neşrinde, eserde geçen *söyken-* için *sö:k+e-n-* şeklinde bir analiz düşünülmekte ve kelimenin kökündeki uzun ünlü nedeniyle *söyk* ve *söv* şekillerinin ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Ayrıca *sögüm* ‘bir sele uzunluğundaki iplik ve benzeri’, *sögüş*

¹ Kitabın mütercimi Türkçe *süye-* ile Moğolca *sörge-* ‘karşı olmak, aleyhte olmak’ arasında bir ilişkinin olabileceğini tahmin etmektedir, ancak gerek seslik denklik gerekse de anlam bakımından bu iki kelime arasında bir münasebet düşünmek oldukça zor gözükmektedir.

‘arkadaş’, *sövek* ‘kemik’, *sövük* ‘ayn.’, *sövüş* ‘dost’ ve *sökel* ‘hasta’ kelimeleri de *söyk* ve *söv* ile ilişkilendirilmiştir (Kaçalın 2006: not. 68: 03 [s. 249-250]). Burada, *söyke-* ile ilişkili görülen *sögüm* ‘bir sele uzunluğundaki iplik ve benzeri’ ve *söyem* ‘bir dikimlik bir sele uzunluğundaki iplik’, Moğolca kökenlidir. Kıpçak Türkçesindeki Moğolca alıntı *söyem* ve *sögüm* ‘span (of hand)’ için bk. Csáki 2006: 179-180. Dolayısıyla bu iki kelimenin Türkçe *söyke-* ile bir ilişkisi yoktur. Diğer taraftan *sövüş* ve *sögüş* ‘dost’ kelimeleri de Eski Türkçe *sev-* ‘sevmek’ fiiline dayanmaktadır. Son olarak, *sökel* ‘hasta’ ile ‘dayanmak’ kavramı arasında anlamsal bir ilişki kurmanın pek mümkün olmadığını söylemeliyiz.

Eski Türkçedeki *süyek*’in şimdiye değin tanımlanmayan **süye-* köküne dayandığı açıktır. Ancak tanımlanmayan **süye-*’nin kökeni neye dayanmaktadır? Bunun hakkında kesin bir şey söylemek şimdilik pek kolay gözükmemektedir.

Eski Türkçede kelimenin *taya-* ile birlikteki kullanımına bakılarak kelimenin kökeninin açıklamasında *taya-* fiilini de dikkate almak köken açıklamasında belki bize yardımcı olabilir. Eski Türkçe *taya-* ‘dayamak’ fiili hakkında şimdiye değin etimolojik sözlüklerde Räsänen’ki hariç herhangi bir izah yapılmamıştır (Clouston 1972: 567b; Erdal 1991: 245-246). Räsänen, *taya-*’nın kökünün Moğolca ile ortak olan *tay-* ‘kurban etmek’ fiilinin olabileceğini düşünür (1969: 455a-b), ancak Türkçe ve Moğolcadaki bu kelimeler arasında anlam bakımından bir ilişki bulunmamaktadır. Altay dillerinin etimolojik sözlüğünde kelime hakkında kayıt bulunmaz. Bk. Starostin 2003. Kelimenin Altay dillerinde muadilinin bulunmaması kelimenin başka bir dil ile ilişkisini göstermektedir. Eski Türkçe *taya-* fiilinin Çince 戴 *dài* ‘to bear, sustain’ (Giles 1964: 10567 [s. 1308b]) ile seslik ve anlam bakımından benzeştiği görülmektedir. Çince karakterin tarihî dönemlerdeki seslik durumu için bk. Pulleyblank 1991: 69 ve Schuessler 2007: 203-204. Buna göre, Çince 戴 *dài* ile ilişkili olan farazî **tay* kökünden Eski Türkçe {+A-} ile *taya-* fiili teşkil edilmiş olabilir.

Acaba benzer durum **süye-* için de geçerli olabilir mi? Eski Türkçede Çinceyle ortak bir **sü* veya **süy* isim kökünden Eski Türkçe {+A-} eki ile *süye-* meydana gelmiş olabilir mi? Gerçekten de Eski Türkçe **sü* veya **süy* ile seslik ve anlam bakımından benzeşen Çince iki karakter dikkati çekiyor: 树 *shù* ‘a tree, flagstaff; to set up, erect, sow’ (Giles 1964: 10090 [s. 1249b]) ve 柱 *zhù* ‘to support, sustain’ (Giles 1964: 2533 [316c]). 树 *shù* karakterinin tarihî dönemdeki seslik durumu için bk. Pulleyblank 1991:

E. Uçar. Eski Uygurca *süye- Fiili ve Türevleri üzerine.

289 ve 柱 *zhù* karakterinin tarihî dönemdeki seslik durumu için bk. Pulleyblank 1991: 415. Eski Uygurcadaki Çince alıntıların Orta Çincenin geç döneminde bir kuzey diyalektiği vasıtasıyla geçtiği tahmin edilmektedir. Yukarıdaki iki Çince karakterden 樹 *shù* karakterinin *sü veya *süy ile seslik bakımından daha çok benzeştiği, ama 柱 *zhù* karakterinin ise seslik benzeşmeden ziyade anlam bakımından yakınlığının olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Eski Uygurcaya geçen *sü veya *süy şeklindeki bir kök morfemin üzerine {+A-} ekinin getirilmesiyle *süye-* fiilinin meydana gelmiş olması bir tahmin olarak ileri sürülebilir. Eski Türkçede {+A-} eki isimden fiil (*denominale verba*) yapımında sıkça kullanıldığı gibi (Erdal 1991: 418-429), tarihî ve modern Türk dillerinde de aktif olarak kullanılan bir ektir (Räsänen 1957: 144).

Diğer taraftan bu fiilin Mançucada da bulunduğu görülmektedir. Krş. *suža-* ‘dayanmak’ (Cincius 1977: 120a). Eski Türkçe *süye-*’nin Altay dillerinin etimolojik sözlüğündeki kaydına bakıldığında, kelimenin Mançuca hariç, Moğolca muadili ile anlam ve ses bakımından uyuşmadığı görülmektedir (Starostin 2003: 1285).

Eski Türkçe **süye-*’nin dönüşlü gövdesi Codex Cumanicus’ta *süyen-* şeklinde geçerken, bu kök Tatarcada *söye-* şeklinde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tanımlar fiilin Eski ve Orta Türkçede /ü/’lü okunabileceğine işaret etmektedir.

Son olarak, aşağıdaki tabloda tarihî ve modern Türk dili alanında *süye-* ve bunun isim gövdesi *süyek*’ten türetilen gövdeler listelenmiştir:

*süye-
süye-l-
süye-n-
süye-n-iş-
süye-ş-
süye-t-
süyek < *süye-k
süyke- <süye-k+e-
süyken- <süye-k+e-n-
süykendür- <süye-k+e-n-dür-
süykel- <süye-k+e-l-
süykek <süye-k+e-k

VI. Kısaltmalar

ayn. = aynı; bk. = bakınız; DS = *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1993); krş. = karşılaştırınız; TS = *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1996).

VII. Kaynakça

Agişev, İ. M. et al (1993). *Başkort Têlênêj Hüzlêgê*, İkê Toomda, Tom. II: H-Я, Moskva: “Russkiy Yazık”.

Akçay, Y. (2010). *Osmanlı Dönemi Sözlükçülüğü ve Karahisari’nin Şâmilü’l-Luga İsimli Sözlüğü Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]

Al-Rabghūzī (1995). *The Stories of the Prophets: Qisas Al-Anbiyā’, an Eastern Turkic Version*, Vol. I, Critically Edited by H. E. Boeschoten, M. Vandamme and S. Tezcan with the assistance of H. Braam, B. Radtke; Vol. II, Translated into English by H. E. Boeschoten, J. O’Kane and M. Vandamme, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill.

Ata, A. (1997). *Nāşirü’-d-dīn bin Burhāne’-d-dīn Rabgūzī: Kışaşü’l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları)*, C. I: Giriş-Metin-Tıpkıbasım; C. II: Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayhan, V. (2007). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Kur’an Tercümesi (Gramer-Metin-Sözlük) (245b-320a)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]

Bamatova, Z. Z. (1969). *Kumıksko-Russkiy Slovar’ (okolo 13000 slov)*, Moskva: ‘Sovetskaya Entsiklopediya’ Izdatel’stvosi,

Baskakov, N. A. (1958). *Karakalpaksko-Russkiy Slovar’: Okolo 30.000 Slov*, Moskva: Karakalpakskiy Naučno-Issledovatel’skiy Institut Taşkent.

Battal, A. (1988). *İbni-Mühennâ Lûgati (İstanbul Nüshasının Türkçe Bölüğünün Endeksidir)*, II. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayraktar, N. (2008). *Ebu’l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin el-İzniki: Kısasü’l-Enbiya Tercümesi, Metin-Dizin*, Ankara: Ebabel Yayınları.

Cincius, V. I. (1977). *Sravnitel’nyy Slovar’ Tunguso-Man’cjurskix Yazıkov: Materialı k Etimologičeskomu Slovarıu*, Tom II: O-E, Leningrad: Nauka.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford: Oxford University Press.

Csáki, É. (2006). *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Dankoff, R. (1995). *Armenian Loanwords in Turkish*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Dankoff, R. (2008). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*. Katkılarla İngilizceden Çeviren: Semih TEZCAN. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ercilasun, A. B.; Z. Akkoyunlu (2014). *Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti’t-Türk. Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon*, Vol. I-II, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

E. Uçar. Eski Uygurca *süye- Fiili ve Türevleri üzerine.

- Ergüzel, M. M. (1999). *Şirvanlı Mahmud: Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi (IV. Cilt, 2. Kısım), Dil Özellikleri-Metin-Sözlük-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Giles, A. H. (1964). *A Chinese-English Dictionary*, Vol. I-II, Second Edition, Revised&Enlarged, Shanghai-London 1912: Paragon Book Reprint Corp. New York.
- Goçiyayeva, S. A.; Suyunçev, Ch. I (1989). *Karaçay-Malkar-Orus Sözlük*, Moskva: Russkiy Yazık.
- Grønbech, K. (1942). *Komanisches Wörterbuch: Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, København: Einar Munksgaard.
- Hazai, G.; A. Tietze (2006). *Ferec Ba'd eş-Şidde "Freud nach Leid" (ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*, 1. Band: Text, Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Hazai, G.; P. Zieme (1971). *Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meisters Fu" nebst einem Anhang von Taijun Inokuchi*, Berliner Turfantexte 1, Berlin: Akademie Verlag.
- İskakov, A. I. et al (2011). *Kazak Edebi Tiliniñ Sözdigi*, Tom 13: C-T, Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi Institutı.
- Kaçalin, Mustafa S. (2006). *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi: Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kazân Bég ve Gayrı -Metin ve Açıklamalar*, İstanbul: Kitabevi.
- Kalużyński, S. (1995). *Iacutica: Prace Jakutoznawcze*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Ş. (2012). *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikaye Mecmuası: İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]
- küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kunos, I. (1902). *Şeyx Suleyman Efendi's Çagatay-Osmanisches Worterbuch*, Budapest.
- Küttükcü, M. (2005). *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satır Arası Bir Kur'an Tercümesi (Gramer-Metin-Tertip-Sözlük) (535b-616b)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Sivas. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- Kyýasowa, G. et al (2016). *Türkmen Diliniñ Düşündürişli Sözlügi*, Tom I-II, Aşgabat: Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasy Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat Instituty.
- Levitskaya, L. S.; A. V. Dybo (2003). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov, Obşçetyurkskiye i Mejtyurkskiye Leksiçeskiye Oosnovy na Bukvı L, M, N, P, S*. Moskva: Izdat. Firma "Vostočnaja Literatura" RAN.
- Mahmutova, L. T. et al (1979). *Tatar Tiliniñ Añlatmalı Süzligi*, Tom II: K-C, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Marufov, Z. M. et al (1981). *Üzbek Tilining İzohli Lugati*, Tom. II: C-X. Moskva: "Rus Tili" Neşriyeti.
- Nadelyayev, V. M. et al (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Institut Yazıkoznaniya. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Nadjip, E. (1968). *Uygursko-Russkiy Slovar': Okolo 33.000 Slov*, Moskva: Sovyetskaya Ensiklopediya Neşriyatı.

- Nisar, U. (1987). *Amme Cüz'ü Tefsiri -Mustafa bin Muhammed- (Varak No: 121b-143a)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- Orucov, E. et al (2006). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, C. IV, Bakı: Şerq-Gerb.
- Özkan, M. (1992). *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztopçu, K. (2002). *A 14th-Century Archery Treatise in Mamluk-Kipchak: Kitâb fî 'ilm an-Nuşşâb*, İstanbul: Simurg.
- Pavet de Courteille, A. (1870). *Dictionnaire Turk-Oriental*, Destiné principalement à faciliter la lecture des ouvrages de Bâber, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir-Nevâi. Paris: L'Imprimerie Impériale.
- Pulleyblank, E. G. (1991). *A Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese and Early Mandarin*, Vancouver, UBC Press.
- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*, Helsinki: Studia Orientalia.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- R-M = Radlov, V. V.; S. E. Malov (1913-1917). *Suvarṇaprabhāsa*. (Sutra zolotogo bleska), tekst' uygurskoy redaktsii, izdali V. V. Radlov i S. E. Malov, I-IV, Bibliotheca Buddhica: XVII, St. Petersburg; XV+723. I-II: 1913, III-IV: 1914, V-VI: 1915, VII-VIII: 1917.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Lieferung 1-6, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der Vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Neubearbeitung, I. Verben, Band 1: ab- - äzüglä-, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, Neubearbeitung, II, Nomina-Pronomina-Partikeln, Teil 1: a-asvık, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Salan, M. (2010). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye'de Fiil*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Ankara. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]
- Schuessler, A. (2007). *ABC Etymological Dictionary of Old Chinese*, Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi (1999). *Lehçetü'l-Lügat*, Haz. A. Kirkilici, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Shaw, R. B. (2014). *Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*, İngilizceden Çeviren ve Eklemlerle Yayına Hazırlayan: F. YILDIRIM, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Shōgaito, M. (1986). "Uiguru bunken ni dōnyū sareta kango ni kansuru kenkyū", *Studies on the Inner Asian Languages*, 2: 17-156.
- Stachowski, M. (1993a). *Dolganischer Wortschatz*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Stachowski, M. (1993b). *Geschichte des Jakutischen Vokalismus*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Starostin, S. et al (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, Vol. I-III, E. J. Brill: Leiden-Boston.

E. Uçar. Eski Uygurca *süye- Fiili ve Türevleri üzerine.

Tekin, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancılığın Vaibhasika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, Ş. (1980). *Maitrisimit nom bitig, die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule*, Teil I: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen; Teil II: Analytischer und rückläufiger Index, Berliner Turfantexte 9, Berlin: Akademie Verlag.

Tekin, Ş. et al (1971). *Die Kapitel über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglanzsūtra (IX-X)*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Toker, M. (2011). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım Örnekleri) I*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Topaloğlu, A. (1976). *Muhammed bin Hamza: XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "Satır Arası" Kur'an Tercümesi*, Birinci Cilt (Giriş-Metin), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Toparli, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tulum, M. (2011). *Birinci Kitap: Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. Yüzyıl İstanbul Türkçesi, Meninski'nin Thesaurus'u ile Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine ve Başka Metinlerden Derlenmiş Verilere Göre XVII. yüzyıl İstanbul Türkçesinde Sesler ve Ses Benzeşmeleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turan, F. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük: Bahşayış Lügati*, İstanbul: Bilimsel Akademik Yayınlar.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1993). 12 Cilt., II. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (1996). 8 Cilt, II. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

Yakup, A. (2010). *Prajñāpāramitā Literature in Old Uyghur*, Berliner Turfantexte 28, Turnhout (Belgien): Brepols Publishers.

Yılmaz, E. et al (2013). *Türk Dil Kurumu Nüshası: Kısas-ı Enbiya (Metin, Sözlük-Dizin, Notlar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yudahin, K. K. (1994). *Kırgız Sözlüğü*, Çev. Abdullah Taymas, C. I-II, 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.